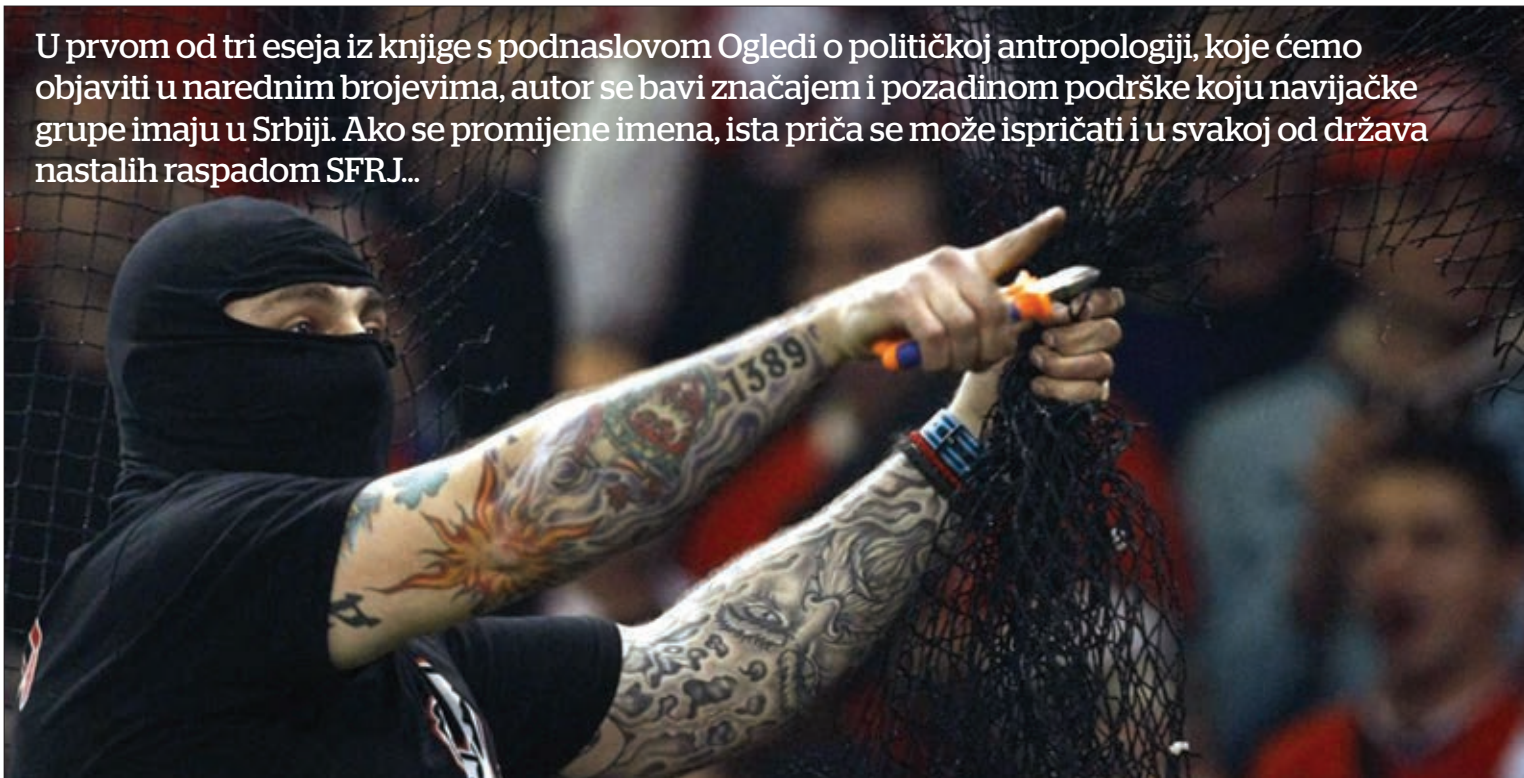

Rastanak s identitetom (I)

NAVIJAČI-HULIGA

U prvom od tri eseja iz knjige s podnaslovom *Ogledi o političkoj antropologiji*, koje ćemo objaviti u narednim brojevima, autor se bavi značajem i pozadinom podrške koju navijačke grupe imaju u Srbiji. Ako se promijene imena, ista priča se može ispričati i u svakoj od država nastalih raspadom SFRJ...

Piše: **Ivan Čolović**

Fudbalski navijači-huligani u Srbiji, okupljeni u razne grupe i "ekipe", uvereni su da predstavljaju ono najbolje što ova zemlja ima, da su oni stub odbrane srpskih nacionalnih interesa i nacionalnog identiteta. Oni sebe vide kao čuvarе srpske junačke tradicije i pravoslavne vere, uzimaju na sebe zadatak da prednjače u svakoj bici za Srbiju, vodila se ona na "zelenom terenu" ili nekom drugom mestu. Ne treba ih ni zvati, oni su tu, spremni da ubijaju, ruše i pale za "našu stvar", to jest za srpstvo i pravoslavlje. Nije zato nimalo slučajno što, ako otvorite sajt navijača FK "Crvena zvezda" okupljenih u skupinu po imenu "Delije", na početku tog sajta nećete naći neku sportsku poruku, na primer poruku podrške navijača svom voljenom klubu, nego parolu "Kosovo je Srbija", koja poslednjih desetak godina ovde služi za reklamiranje takozvanih zdravih nacionalnih snaga.

Isto tako, za mene nije bilo nikakvo iznenađenje kad sam istu tu parolu, ali na italijanskom ("Koso-

Bogdanov: Budala se ponosi onim čega se...

Postalo je važnije (interesantnije, ozbiljnije, poučnije) šta oni rade za vreme utakmica od onog što rade igrači. Od njih strepe, njima se ulaguje uprave klubova, treneri i igrači

vo e il cuore della Serbia"), video na transparentu koji su držali srpski navijači-huligani u trenutku kad su izazvali prekid fudbalske utakmice između Italije i Srbije, koja je igrana u Đenovi 12. oktobra 2010. godine. Nije me iznenadilo ni to što je glavni akter tog incidenta, momak po imenu Ivan Bogdanov, po celom telu istetoviran raznim verskim, ratničkim i nacionalnim simbolima, koje je - kad ga je italijanska policija privela - ponosno pokazivao novinarima. A novinari su zapazili da je Bogdanov prava "pokretna galerija slika" i naveli su šta se vidi na nekima od tih slika: ručna bomba, mrtvačka glava, hram Svetog Save na Vračaru, grb Beograda, godina 1389., pravoslavni krst kome je dodat grb "Crvene zvezde", nekoliko krilatih anđela...

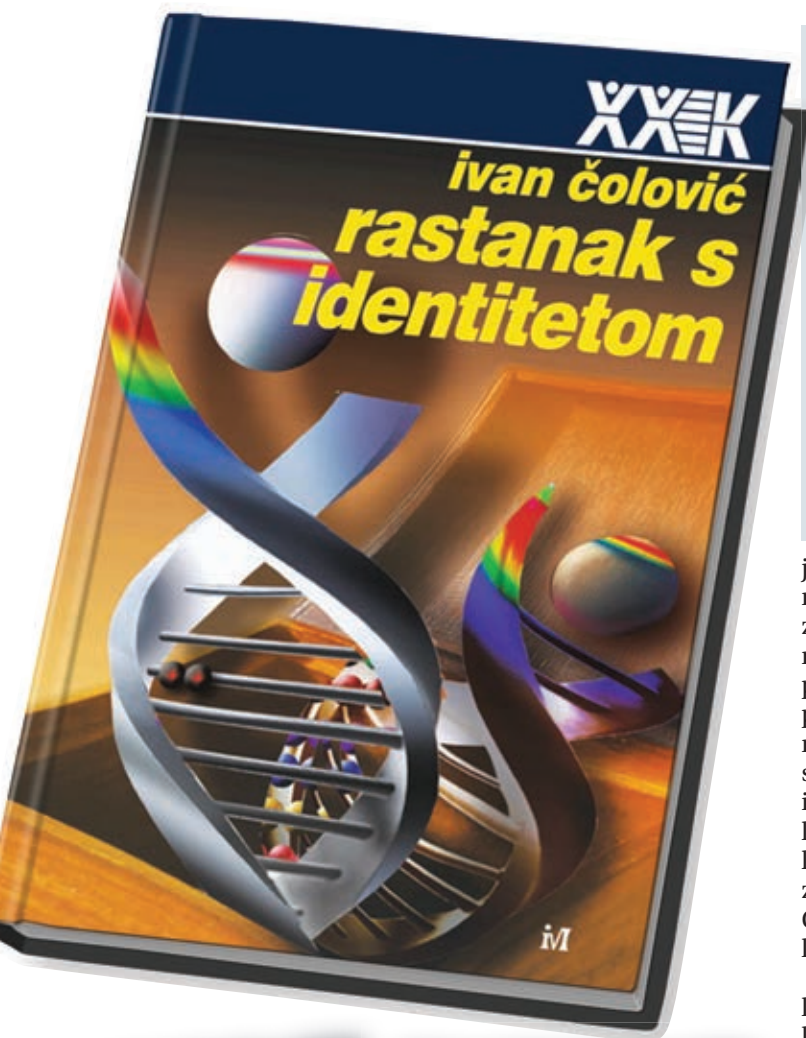
Prva generacija

"Galerista" Bogdanov je njima objasnio da je on srpski patriota, koji voli Italiju, ali da su on i njegovi drugovi napravili incident da bi skrenuli pažnju italijanske patriotske javnosti na problem Kosova, koji levičarska vlada u Srbiji, koju

je opisao kao "demokratsku diktaturu", ne ume da reši. Jedan drugi navijač iz grupe uhapšene u Đenovi zajedno sa Bogdanovim rekao je novinaru lista *Corriere della sera* isto, pokazavši da je idejni rad u ovoj grupi, pre njenog puta u Đenovu, dobro obavljen: "Šta smo želeli da postignemo? Baš ono što ste videli. Napravili smo pakao jer želimo Kosovo."

Iako se navijači-huligani u Srbiji već godinama uporno i glasno predstavljaju kao važan politički faktor, kao relevantna društvena snaga, politička i ideološka strana njihovog nasilničkog ponašanja u Srbiji nekako ostaje neprimećena ili joj se ne pridaje veća važnost. Kad se u javnosti osuđuje njihovo ponašanje, onda se to uglavnom svodi na osudu asocijalnih i kriminalnih ispada, kojima policija i sudstvo treba da stanu na put, ali koji nemaju političku ideološku pozadinu za koju bi vredelo trošiti reči. Jedino tim potcenjivanjem politike i ideologije koje nadahnjuju huligane mogu da objasnim jedan krupan previd do koga je došlo u komentarima incidenta na utakmici Partizan - Sa-

NI I NOVI FAŠIZAM

O autoru

Ivan Čolović (1938, Beograd), etnolog i izdavač (Biblioteka XX vek). Najpoznatije knjige: *Divlja književnost* (1985.), *Bordel ratnika* (1993.; prevodi na njemački 1994. i francuski 2005. i 2009.), *Politika simbola* (1997.; prevodi na engleski 2002. i poljski 2002.), *Etno* (2006.; prevod na poljski 2007.) i *Balkan - teror kulture* (2008.; prevodi na poljski 2006., engleski 2011., njemački 2011. i makedonski 2012.).

Dobio Herderovu nagradu (2000.), Orden viteza Legije časti (2001.), nagradu Beogradskog centra za ljudska prava "Konstantin Obradović" (2006.), nagradu Vitez poziva (2010.), zvanje počasnog doktora Varšavskog univerziteta (2010.) i medalju "Konstantin Jireček" (2012).

jedne serije TV emisija (emitovane 2009. godine na TV B92) o vezi između navijačkih grupa, kriminala i ekstremne desnice. Tom prilikom je novinarki upućena pretnja smrću, koja je bila sročena u vidu rimovane poruke, koju su tokom "hepeninga" njegovi izvođači uzvikivali: "Kurvo, Brankice. Otrovnost si kao zmija, proći ćeš kao Čuruvija." Bila je to jasna aluzija na ubistvo novinara Slavka Čuruvije, koga su agenti DB-a ubili 1999. u Beogradu.

Novinari i drugi komentatori koji su pisali o ovom simboličnom linču jedne novinarku posvetili su punu pažnju izivljavanju huligana s plastičnom lutkom, ali nijednom reči nisu pomenuli da se u ovom incidentu manipuliralo sa dva, a ne samo sa jednim simbolom. Jer, pored lutke, tu je sve vreme bilo, i moglo se sasvim razgovetno videti na televizijskim snimcima i fotografijama objavljenim u novinama, veliko platno sa likom cara Dušana. A tek kad se ima u vidu i ovaj drugi simbol, ovaj drugi, carski lik, dobija se puni smisao ovog huliganskog likovno-političkog "hepeninga", postaje jasno da ekipa koja ga je izvela sebe ne vidi i sebe ne preporučuje kao rušitelje poretka i zakona, nego, nasuprot tome, kao čuvare njegovog autentičnog duha. Zbog toga se oni stavljaju pod komandu srpskog cara zakonodavca, koji je i neka vrsta sveca zaštitnika srpskog pravosuđa, sudeći po tome što njegova statua sto-

ji ispred Palace pravde u Beogradu. Nismo mi neki primitivni napasnici - poručuju učesnici ovog simboličnog linča - nego smo mi svesna srpska omladina i poštovaoci srpske tradicije i srpske pravde. Mi nismo protiv reda, ali smo za pravi, strogi, muški i samo srpski red, od koga će strepeti nekrsti, kurve, pederi i ostala ljudska pogan.

Dajući sebi ovako važnu moralno-političku ulogu, današnji navijači-huligani u Srbiji slede i nastavljaju tradiciju koju su uspostavili njihovi prethodnici, navijači koji su se borili u ratovima u Hrvatskoj i Bosni 1991. - 1995. godine. Za navijače pretvorene u vojnike-dobrovoljce učešće u akcijama paravojnih jedinica angažovanih u tim ratovima (na primer, u Srpskoj dobrovoljačkoj gardi, čiji je osnivač i komandant bio Željko Ražnatović) bilo je nastavak navijanja, nešto malo ubojitijim sredstvima od onih kojima su do tada raspolagali.

To je bila prva generacija navijača koja je u Srbiji stekla reputaciju beskompromisnih boraca za "nacionalnu stvar", reputaciju koja je i danas ovde neupitna. Prema njima mladi članovi današnjih navijačkih grupa izražavaju veliko poštovanje, gaje neku vrstu kulta tih svojih predaka, ravnog onom čiji su predmet osnivači plemena i prvi apostoli. O njima se govori kao o svetim ratnicima, njima se polaže zavet vernosti i odanosti. Evo, na primer, šta piše na jednom sajtu navijača "Partiza-

htojr 12. decembra 2009., kad su navijači-huligani izveli "hepening", šutirajući i šamarajući plastičnu lutku koja je predstavljala novinarku Brankicu Stanković, autorku

na": "Prva ekipa šabačkih Grobara odlazi na front braneći Srpstvo i veru svetosavsku, shodno svojoj ultradesničarskoj političkoj opredeljenosti i tako ostavlja prostora za novi talas fanova koji bez obzira na društvene i socijalne trzavice nastavlja svetu tradiciju svojih prethodnika."

Njihovo ratno-navijačko iskustvo, proslavljeno u pesmi i priči, podstiče današnje navijače-huligane da i u vreme mira pokušaju da dosegnu onaj krajnji smisao navijanja i vrhunac uživanja u navijanju, koji su ovi slavni huliganski preci našli pljačkajući i ubijajući u ratu u ime Srbije. Oni koji su pretili smrću Brankici Stanković, oni koji su "harali" Đenovom, kao i oni koji su 17. septembra 2009. godine na ulici u Beogradu nasmrtno pretukli Brisa Tatona, navijača fudbalskog kluba "Tuluz", uoči utakmice tog kluba sa beogradskim "Partizanom", imali su pred očima primer svojih starijih drugova, navijača svetih ratnika iz 1990-ih, koji su u svom oduševljenju za "našu veliku stvar" mogli da idu do kraja.

Važniji i od sportista

U međuvremenu, verni zavetu predaka, predstavljajući se kao njihovi legitimni naslednici, huligani-navijači u Srbiji prilagodili su se uslovima postkomunističke tranzicije. Nimalo im nije smetalo da 5. oktobra 2000. godine učestvuju u demonstracijama kojima je označen kraj vladavine Slobodana Miloševića, nekad neprikosnovenog srpskog lidera, kome su njihovi stariji drugovi pevali slavopojke. (Primećeno je da su prilikom demoliranja Savezne skupštine prednjačili navijači "Crvene zvezde".) Okrenuli su mu leđa s istom lakoćom s kojom su to učinili i mnogi drugi učesnici takozvane petooktobarske revolucije, među njima poglavari Srpske pravoslavne crkve, vođe nekih političkih stranaka i mnogi uvaženi akademici, jer su - kad je Milošević izgubio ratove koje je vodio - shvatili da on ipak nije dobar za srpstvo i pravoslavlje, odnosno da više nije u stanju da zadovoljava njihove ambicije i štiti njihove privilegije.

Danas navijači-huligani uspevaju da se nametnu kao akteri sportskog života daleko uticajnije od samih sportista. Postalo je važnije (interesantnije, ozbiljnije, poučnije) šta oni rade za vreme utakmica od onog što rade igrači.

Šanse srpske države da se ozbiljnije suprotstavi navijačko-huliganskom teroru tako što će najpre razotkriti neofašističke ideje u korenu tog terora, ostaće male ako se ne pokrene pitanje odgovornosti onih crkvenih velikodostojnika i crkvenih krugova koji su udomili ekstremni nacionalizam i koji ga i sami propagiraju

Od njih strepe, njima se ulaguje uprave klubova, treneri i igrači. Dešavalo se da ljuti navijači upadnu na trening i počnu da mlate igrače i trenere svog voljenog kluba ili da im razbijaju automobile na parkingu. Pokušavajući da ih umilostive, uprave klubova čine im razne ustupke. Nekoliko dana pre ubistva Brisa Tatona, na sportskoj strani *Politike* (od 14. septembra 2009.) našao sam vest da navijači "Crvene zvezde", na glavnom terenu "Marakane" izvode kondicione vežbe uz stručnu pomoć kondicionog trenera ovog kluba. Trener se pohvalio da njegova saradnja sa "Delijama" traje već više od dve godine i dodao da je "za Zvezdu važno da njeni navijači budu u dobroj formi". Čemu služi fizička priprema fudbalera, mislim da znam, a za koju se priliku navijači kondiciono pripremaju, pa u stvari mislim da znam i to.

Ali ovi fizički dobro pripremljeni navijači ne zadovoljavaju se danas samo time da imaju važnu ulogu u klubovima za koje navodno navijaju i u fudbalskom sportu, nego pretenduju i na to da budu uticajni akteri društvenog i političkog života u celini. A najviše vole da se predstavljaju i da deluju kao neka vrsta moralne policije, kao gnevni pravednici i moralni čistači. U grupi navijača "Partizana" koja je sebi dala ime "Južni front" i koju uprava tog kluba danas priznaje kao svog partnera, jedna od najcenjenijih podgrupa ili, moglo bi se reći, jedna od najelitnijih jedinica, zove se "Čuvari časti", a osnovana je na dan kad Srbi - kako kaže srpska nacionalistička mitologija - rade velike stvari, na Vidovdan 2004. Nastupajući u toj ulozi, kao čuvari nacionalnog identiteta, kao moralni čistunci, navijači-huligani su spremni da se obračunaju sa "moralno posrnulim" građanima, sa "lošim Srbima", na primer sa učesnicima

Parade ponosa ili sa strancima zalutalim na svetu srpsku zemlju, kao što je bio nesrećni Bris Taton.

Srpska država je sve donedavno bila krajnje popustljiva prema ovim navijačima-huliganima i njihovim nastojanjima da u batinama nauče Srbe šta znače srpstvo i nacionalna čast. Vodila je prema njima politiku integracije, pacifikacije, legalizacije, kao da će borbene navijačke skupine i njihove udarne ekipe, kad dobiju malo pažnje društva, kad im se, na primer, omogućiti da kontrolišu proizvodnju i prodaju sportskih suvenira i kad im se pruži prilika da učestvuju u radu uprava fudbalskih klubova, postati nešto drugo, prihvatljivo i prestati sa ksenofopskim i rasističkim ispadima. Država se odnosila prema njima kao prema u suštini dobroj, ali nestašnoj deci, u čijem srcu je Srbija, pa oni to na svoj pomalo grub način ispoljavaju.

Ali, u poslednje vreme, a posebno posle ubistva Brisa Tatona, država je počela da menja odnos prema navijačko-huliganskom teroru. Doneti su zakoni koji izgrede navijača strože sankcionišu, na osnovu kojih su neki izgređnici kažnjeni na višegodišnje kazne zatvora. Važnije od toga je što je država počela da ozbiljnije uzima u obzir upozorenja - pre

Novinari i drugi komentatori koji su pisali o ovom simboličnom linču jedne novinarkе posvetili su punu pažnju izivljavanju huligana s plastičnom lutkom, ali nijednom reči nisu pomenuili da se u ovom incidentu manipuliralo sa dva, a ne samo sa jednim simbolom. Jer, pored lutke, tu je sve vreme bilo, i moglo se sasvim razgovetno videti na televizijskim snimcima i fotografijama objavljenim u novinama, veliko platno sa likom cara Dušana

Đenova 2010.: Kosovo je Srbija i na italijanskom stadionu

svoga ona koja su decembra 2009. izneta na televiziji B 92, u emisiji *Insajder* - da su navijačke grupe po pravilu povezane sa nekim ekstremno desničarskim organizacijama u Srbiji i da neredi koje te grupe izazivaju ili u kojima učestvuju nisu obično izivljavanje "viška energije", posledica nezaposlenosti mladih i propusta u njihovom obrazovanju, nego da ti neredi imaju jasne političke ciljeve i ideologiju koja te ciljeve legitimise.

Predsednik Srbije Boris Tadić, obraćajući se novinarima 1. oktobra 2009. povodom ubistva francuskog navijača, rekao je da je to ubistvo "nastavak nasilja započetog devedesetih godina prošlog veka" i pomenuo je još neke druge slučajeve koji čine tu, kako se on izrazio "neprekidnu nit nasilja". Posebno je važno što je on tom prilikom navijačko-huligansko nasilje povezo sa fašizmom, što se odavno očekivalo od političkog vrha Srbije koji se deklarativno zalaže za takozvani evropski put naše zemlje. Doduše, njegova izjava o tome bila je donekle protivrečna, jer je najpre ustvrdio da nas "nasilje konsekvntno vodi u fašizam", a zatim dodao da treba identifikovati "ideje koje podstiču nasilništvo". U svakom slučaju, ovo drugo, ovo o potrebi da se vidi koje su to ideje koje nadahnjuju teror navijača-huligana i mišljenje da bi te ideje mogle biti fašističke predstavlja novost, bar kad je reč o odnosu srpske države prema ovom problemu.

Uloga SPC-a

Ali postavlja se pitanje u kojoj mери će država Srbija za ovaj nov pristup problemu navijača-huligana - ako pretpostavimo da Tadićeva izjava najavljuje takav pristup - imati podršku srpskog društva. Može se očekivati da bi eventualno ozbiljnije istraživanje političke i ideološke pozadine navijačkog terora moglo da naiđe na razumevanje najvećih političkih stranaka, kulturne elite i Srpske pravoslavne crkve ukoliko se takvo istraživanje ograniči na vezu navijača sa nekoliko već u javnosti proskribovanih i zakonski sankcionisanih ekstremno-desničarskih grupa i organizacija, kao što su Nacionalni stroj i Obraz, koje deluju uglavnom za svoj račun.

Međutim, vrlo je verovatno da takvog razumevanja neće biti ako se država odvaži da primeti da ideje kojima se nadahnjuju navijači-

huligani zastupaju i propagiraju i neke druge versko-patriotske organizacije, kao što su Srpski sabor Dveri, Naši, Narodni pokret 1389 ili Fond "Slobodan Jovanović". Jer ove organizacije imaju podršku u takozvanoj patriotskoj javnosti u Srbiji, u nekim parlamentarnim strankama, a činjenica da neke od njih dobijaju sredstva iz državnog budžeta - na primer Dveri, čije su programe 2007. finansirali Ministarstvo kulture, Ministarstvo vera i Ministarstvo za Kosovo i Metohiju - samo pokazuje s kakvim problemima će se suočiti srpska država ako zaista odluči da ovde nešto ozbiljnije učini.

Ipak, tu bi državi, u njenom eventualnom nastojanju da se obračuna sa fašističkim idejama među navijačima i na ekstremnoj desnici u celini, najveći otpor mogla da pruži Srpska pravoslavna crkva. Po ugledu na najvažnije ekstremno-desničarske organizacije i navijačke squade se trude da se predstave kao dobri vernici, pravoslavci i da svoje parapolicijske akcije protiv zabludelih Srba i nepoželjnih stranaca - odnosno svoje kaznene ekspedicije (spedizioni punitive), kako su slične akcije protiv nepoćudnih građana zvali italijanski fašisti - prikažu kao delatnost u skladu sa vrlinama takozvanog "svetosavlja".

SPC ne samo što ćutke prelazi preko toga nego često izlazi u susret ovoj "zdravoj, patriotski nastrojenoj omladini". Ništa novo: ista crkva je imala razumevanja i za ratne nestašluke Željka Ražnatovića i njegovih navijača-dobrovoljaca, jer se i on predstavljao kao veliki pravoslavac, a crkva je, kroz usta samog patrijarha Pavla, to protumačila u svetlosti biblijskog učenja, kao povratak bludnog sina u krilo matere crkve. Tako i danas, mnogima u SPC ne smeta da sarađuju sa "Delijama" i drugim navijačkim grupama. Na primer, na proslavi Vidovdana na Gazimestanu 28. juna 2009., čiji je jedan od organizatora bila eparhija raško-prizrenska SPC-a, "Delije" su dobile zadatak da tamošnji spomenik srpskim junacima prekriju platnom na kome je bila ikona kneza Lazara i srpski grb. Sigurno je da to nisu uradili na svoju ruku, nego kao čast koja se daje organizaciji bliskoj Crkvi, verno pravoslavljaju.

To je na neki način najavljeno godinu pre toga u *Pravoslavljaju*, novinama Srpske patrijaršije (u

broju od 15. novembra 2008.), objavljivanjem intervju sa dvojicom vođa navijača Crvene zvezde. Crkva im je otvorila stranice svoga lista zato što im se, kako je objašnjeno u uvodu u razgovor, na drugim mestima "ne dozvoljava da se njihov glas čuje". A oni su rekli stvari sasvim bogougodne, pa tako na primer i to da "90 odsto navijača ima duboko religiozan osećaj u sebi" i da su to "ljudi koji vole zajednicu" i da oni predstavljaju "glas naroda". Pohvalili su se da pomažu "srpskom narodu na Kosovu i Metohiji" i naglasili da su "uspeli da budu apolitični" i "ostanu jedinstveni", prihvatajući samo jednu zajedničku vrednost: "srpstvo nam je iznad svega". Izneli su i interesantan podatak da postoji inicijativa da se osnuje međunarodna organizacija pravoslavnih navijača, u kojoj bi važnu ulogu imala grupa navijača moskovskog "Spartaka", koja se zove "Gladijatori", od čijeg vođe su saznali da je jedina tučnjava koju pravoslavljе odobrava, tučnjava golim rukama. S obzirom na sve što je tu rečeno, nađen je i odgovarajući naslov za ovaj razgovor: "Bez Boga se ništa ne može."

A to znači da će šanse srpske države da se ozbiljnije suprotstavi navijačko-huliganskom teroru, tako što će najpre razotkriti neofašističke ideje u korenu tog terora, ostati male ako se ne pokrene pitanje odgovornosti onih crkvenih velikodostojnika i crkvenih krugova koji su udomili ekstremni nacionalizam i koji ga i sami propagiraju. To bi moglo da izazove krizu u odnosima između države i crkve, veliko nezadovoljstvo takozvanih patriotskih snaga, mitinge podrške srpstvu i svetosavlju, haškim junacima i ubicama Zorana Đinđića. Ali sve je to, po mom mišljenju, cena koju bi ova država morala da plati ako želi da uveri svoje građane da je u stanju da zaštiti sekularni poredak i demokratske i humanističke vrednosti koje su u osnovi jedne republike. A, ako se ne varam, mi i dalje živimo u državi koja se zove Republika Srbija. I u ovom slučaju smo pred izborom koji je najbolje formulisao moj prijatelj, francuski fizičar Žorž Yajzan: "Građanin ili fašista, treba izabrati!"

(Nastaviće se; knjiga *Rastanak identitetom: Ogledi o političkoj antropologiji* objavljena je u biblioteci XX vek iz Beograda)

Rastanak s identitetom (II)

Tako je govorio M

U drugom od tri eseja iz knjige s podnaslovom *Ogledi o političkoj antropologiji*, koja ćemo objaviti u narednim brojevima, autor analizira čuveni govor Slobodana Miloševića 1989. godine na Gazimestanu.

Ovaj esej u *Danima* možete čitati u dva dijela

Piše: **Ivan Čolović**

Obnova politike identiteta zasnovane na reciklaži kosovskog mita započela je u Srbiji odmah posle Titove smrti (1980.) i u prvo vreme je bila projekat nacionalista u srpskoj kulturi i Srpskoj pravoslavnoj crkvi

Jedna verzija srpskog nacionalnog identiteta postala je upadljivo prisutna u javnosti u Srbiji u drugoj polovini 1980-ih godina. U tada promovisanom liku srpskog naroda isticale su se karakteristike izvedene iz mitske priče o bici na Kosovu polju između vojske sultana Murata i hrišćanskih boraca sa srpskim knezom Lazarom na čelu, koja se dogodila 28. juna 1389. godine. Od sredine 1980-ih Srbi o kojima se govori u javnosti uglavnom imaju osobine identiteta koje su se, kako kaže mit, prvi put jasno ispoljile kod Srba učesnika Kosovske bitke. To je bilo vreme kad je opstanak komunističkog režima u Jugoslaviji, pa i same države, postao sasvim neizvestan i kada su nacionalne elite jugoslovenskih naroda užurbano rekonstruisale njihove identitete, s tim što je sada svakom od tih naroda pripisivan potpuno autonoman karakter i, na čemu se posebno insistiralo, bez ičeg zajedničkog s karakterom drugih jugoslovenskih naroda. Isto važi i za tadašnja nas-

tojanja da se rekonstruiše srpski nacionalni identitet.

Neka Gorskog vijenca

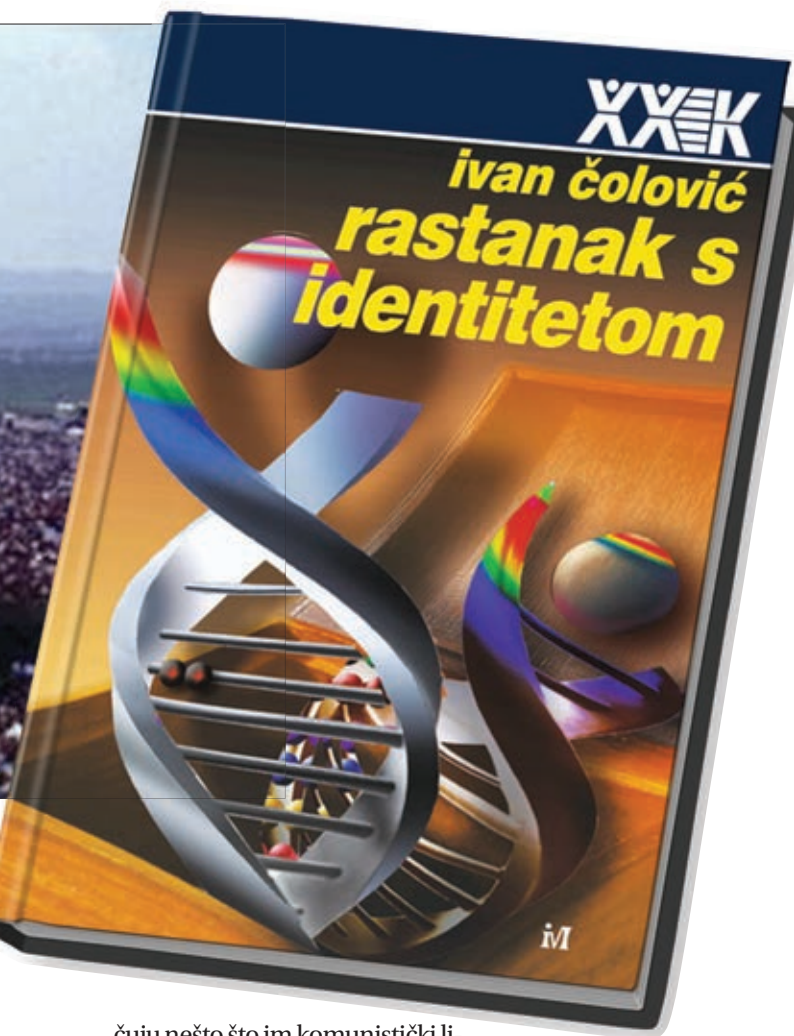
Nije bilo nikakvog iznenađenja u tome što je trud da se obnovi i ažurira samorazumevanje Srba doveo do oživljavanja kosovskog mita. Najpre zbog toga što srpsku politiku, po tradiciji dugoj više od dva veka, kad god krene putem buđenja i mobilizacije nacionalne svesti, taj put vodi na mitsko Kosovo i ona progovara jezikom kosovskih simbola. Da se u tom mitu i 1980-ih godina potraže "podaci" o tome ko su i kakvi su Srbi, doprirela je i okolnost što je u toku te decenije u Autonomnoj pokrajini Kosovo i Metohija sve više jačao separatistički pokret Albanaca i rastao broj sukoba između njih i тамошњих Srba, što je podstaklo srpske nacionaliste da ove sukobe opišu kao novo otimanje srpske zemlje i srpsko stradanje, kao novi Kosovski boj.

Obnova politike identiteta zasnovane na reciklaži kosovskog mita započela je u Srbiji odmah posle Titove smrti (1980.) i u prvo vreme je bila projekat nacionalis-

ta u srpskoj kulturi i Srpskoj pravoslavnoj crkvi, koji su predvodili najuticajniji deo neformalne opozicije komunističkoj vlasti. Kad je septembra 1987. godine na čelo srpskih komunista, a time i na položaj šefa režima u Srbiji, došao Slobodan Milošević, koji se u međuvremenu približio nacionalističkoj opoziciji, prihvativši najvažnije tačke njenog programa, obnova srpskog nacionalnog identiteta kao narodne samosvesti potekle iz bitke na Kosovu polju 1389. godine postala je jedan od glavnih elemenata zvanične politike.

Dokument koji možda najbolje svedoči o imaginarnim Srbima poteklim iz kosovskog mita, koje je od opozicije preuzela i na svoj način retuširala politika identiteta tadašnjeg režima i o načinu na koji su oni u to vreme oživljavani, predstavlja čuveni govor koji je Milošević održao na Gazimestanu prilikom proslave 600. godišnjice Kosovske bitke. Govor počinje formulom obraćanja uobičajenom u komunističkom svetu: "Drugovi i drugarice", ali već u rečenici kojom će govornik početi svoje izlaganje, ovako apostrofirani Srbi imaće da

Milošević

čuju nešto što im komunistički lideri pre Miloševića nisu govorili: da zemlja u kojoj žive ima srce u jednoj svojoj pokrajini, na Kosovu:

“Na ovom mestu u srcu Srbije, na Kosovu polju, pre šest vekova, pre punih 600 godina, dogodila se jedna od najvećih bitaka onoga doba. Kao i sve velike događaje i taj prate mnoga pitanja i tajne, on je predmet neprekidnog naučnog istraživanja i obične narodne radoznalost”. (Milošević 2009: 253)

Takva Srbija, sa srcem na Kosovu, mogla je biti samo zemlja naroda koji Kosovo nosi u svom srcu, u svom pamćenju, kao izvor i simbol svog identiteta. Ali, pre nego što će nastaviti da evocira, da dočara srpski “kosovski” identitet i nešto više reći o osobinama koje ga čine, govornik će podsetiti svoje slušaocce da su se uslovi da Srbi ovaj identitet ponovo otkriju u sebi tek nedavno stekli, da je Srbija,

O autoru

Ivan Čolović (1938, Beograd), etnolog i izdavač (Biblioteka *XX vek*). Najpoznatije knjige: *Divlja književnost* (1985.), *Bordel ratnika* (1993.; prevodi na njemački 1994. i francuski 2005. i 2009.), *Politika simbola* (1997.; prevodi na engleski 2002. i poljski 2002.), *Etno* (2006.; prevod na poljski 2007.) i *Balkan - teror kulture* (2008.; prevodi na poljski 2006., engleski 2011., njemački 2011. i makedonski 2012.).

Dobio Herderovu nagradu (2000.), Orden viteza Legije časti (2001.), nagradu Beogradskog centra za ljudska prava “Konstantin Obradović” (2006.), nagradu Vitez poziva (2010.), zvanje počasnog doktora Varšavskog univerziteta (2010.) i medalju “Konstantin Jireček” (2012.).

tek posle mnogo vremena postojanja u nekoj vrsti tupe obamrlosti i rastrojstva, i to baš u godini kad se obeležava šest vekova od Kosovske bitke, došla k sebi, sastavila se sa sobom, to jest opet našla svoje kosovsko srce:

“Sticajem društvenih okolnosti ovaj veliki šeststogodišnji jubilej Kosovske bitke dogodio se u godini kada je Srbija, posle mnogo godina, posle mnogo decenija, povratila svoj državni, nacionalni i duhovni integritet. Nije nam, prema tome, danas teško da odgovorimo na ono staro pitanje: sa čim ćemo pred Miloša. Igrom istorije i života izgleda da je Srbija baš ove 1989. godine povratila svoju državu i svoje dostojanstvo da bi tako proslavila istorijski događaj koji je imao veliki istorijski i simbolični značaj za njenu budućnost”. (Isto)

Bilo je jasno da Milošević ovde ima na umu amandmane na Ustav Srbije usvojene u republičkoj skupštini 28. marta 1989. godine, kojima je bitno umanjena autonomija dve pokrajine, Vojvodine i Kosova. Ta i druge političke promene nazvane “antibirokratska revolucija”, koje je sprovela Partija predvođena Miloševićem, bile su glavna tema u Srbiji prethodne dve godine. Novi integritet Srbije i njeno novo dostojanstvo rezultat su tih promena, to jest uspostavljanja centralizovane državne vlasti na celoj teritoriji Srbije i nacionalnog povezivanja Srba u tako centralizovanoj državi, koje Milošević skromno pripisuje “sticaju društvenih okolnosti”, mada je svima koji su ga slušali bilo jasno da je za taj “sticaj” on najviše zaslužan. U svakom slučaju, te promene su navodno tako krupne i tako lepo osvetljavaju vrline Srba da njihov vođa može da ih slavodobitno izvede na smotru ispred spomenika kosov-

skim junacima, odnosno da s njima izađe pred Miloša, kako se on izrazio, navodeći čuvenu rečenicu iz *Gorskog vijenca*.

Svjesni nužnosti

Konkretno, integritet i dostojanstvo vraćeni su Srbiji ne samo zahvaljujući hrabroj “antibirokratskoj” politici i odgovarajućim ustavnim odredbama, nego još više zahvaljujući tome što su savladane neke tradicionalne i kobne slabosti srpskog karaktera, kao što su nesloga, konformizam, vazalni mentalitet i samopotcenjivanje. Nesloge još ima, ali upravo u godini šeststotog jubileja Kosovske bitke - koja je, podseća Milošević, “simbol nesloge i izdaje” - Srbi su uvideli da s tim mora da se raskrsti, pojavila se kod njih nova svest o neophodnosti međusrpskog bratstva i jedinstva:

“Srpski narod je ove godine postao svestan nužnosti svoje međusobne sloge kao neophodnog uslova za svoj sadašnji život i dalji razvoj. Uveren sam da će ta svest o slozi i jedinstvu omogućiti Srbiji ne samo da funkcioniše kao država već da funkcioniše kao uspešna država. Zato i mislim da to ima smisla reći baš ovde na Kosovu, gde je nesloga jednom tragično i za vekove unazadila i ugrozila Srbiju i gde obnovljena sloga može da je unapredi i da joj vrati dostojanstvo”. (Isto: 255)

Takođe, i druge srpske slabosti nisu još do kraja iskorenjene, ali i one nestaju, i njih efikasno leči nova svest o potrebi svesrpske sloge. To važi i za sklonost ka konformizmu, za vazalski mentalitet srpskih političara, za snishodljivo, inferiorno ponašanje prema drugima i za srpskom narodu namegnuto osećanje krivice samo zbog toga što je veći i jači od drugih, su-

sednih naroda. S obnovljenim poletom, koji je državi i narodu udahnila nova vlast, svim tim košnim i srpskog naroda nedolichnim slabostima, sa kojima je on živeo zahvaljujući neslozi i lošem karakteru svojih vođa, došao je kraj. A samim tim, mogle su da se ispolje dugo potisnute, nepriznate, takoreći inkriminisane autentične vrednosti srpskog naroda, njegov slobodarski duh, njegova solidarnost sa svim potlačenim narodima i njegova veličina. Tako će Milošević na Gazimestanu Srbima pokazati kako u zaborav odlazi jedan snishodljiv, u pojam ubijen, decenijama loše vaspitavan i loše vođen narod, i kako se na njegovom mestu ukazuje jedan gorostas od naroda, jedan Prometej među narodima Balkana:

“Ustupke koje su mnogi srpski rukovodioci pravili na račun svog naroda, ni istorijski, ni etički, ne bi mogao da prihvati nijedan narod na svetu. Pogotovo što Srbi kroz čitavu istoriju nisu nikada osvajali i eksploatisali druge. Njihovo nacionalno i istorijsko biće kroz čitavu istoriju i kroz dva svetska rata kao i danas je - oslobodilačko. Oslobađali su većito sebe i kad su bili u prilici, pomagali su drugima da se oslobode. A to što su u ovim prostorima veliki narod, nije nikakav srpski greh, ni sramota. To je prednost, koju oni nisu koristili protiv drugih. Ali moram da kažem ovde na ovom velikom, legendarnom polju Kosovu, da Srbi tu prednost što su veliki, nisu nikada koristili ni za sebe. Zaslugom svojih vođa i političara i njihovog vazalnog mentaliteta čak su se zbog toga osećali krivima pred drugima, pa i pred sobom. Tako je bilo decenijama, godinama. Evo nas danas na Kosovu polju da kažemo - da više nije tako”. (Isto: 254)

Osloboden kompleksa krivice, srpski narod može ponosno da pokaže i svoju veličinu, svoj slobodarski duh i junaštvo u kome se taj duh, to “oslobodilačko biće” Srba ispoljava. Time on postaje dostojan kosovskih junaka i mesta na kome su oni herojski izginuli, jer Kosovo, reći će Milošević, ne simbolizuje samo neslogu, nego je ono i “simbol junaštva”:

“Kosovska bitka sadrži u sebi još jedan veliki simbol. To je simbol junaštva. Njemu su posvećene pesme, igre, literatura i istorija. Kosovsko junaštvo već šest vekova inspiriše naše stvaralaštvo, hrani nas ponos, ne da nam da zaboravimo da

Srpski identitet pod spomenikom koji su srpskom porazu podigli komunisti

Kad je Bulatović pokušao da ga nagovori da prihvati molbu šefa obezbeđenja i da na Gazimestanu govori iza neprobojnog stakla, Milošević mu je odgovorio: “E, moj Momo, nisam ja te sreće da me ubiju na Kosovu!”

smo jednom bili vojska velika, hrabra i ponosita, jedna od retkih koja je u gubitku ostala neporažena”. (Isto: 255)

Pobedivši neslogu, vazalsku snishodljivost i kompleks inferiornosti i krivice, Miloševićeva Srbija dobila je nova krila. Svest o veličini, hrabrosti i ponosu srpske vojske na Kosovu pre šest vekova, koja je bila arhivirana u folkloru, književnosti i historiografiji, izlazi na svetlost dana, postaje delatni faktor istorijskih zbivanja, pokretačka snaga političke akcije novog srpskog vođe. Kosovsko junaštvo se ne samo vrednuje na nov način, nego se ono aktualizuje, ono se iz narodnih pesama seli u srca današnjih Srba okupljenih oko Miloševića, od kojih se očekuje da kao novi kosovski junaci krenu u nove bitke, gde će im junaštvo koje baštine od kosovskih predaka opet biti potrebno. Doduše, u Miloševićevom govoru reč “bitka” ima i me-

taforično značenje, kakvo ona često ima u političkoj retorici komunističkih lidera iz tog vremena (Jović: 60), ali poenta njegovog govora o budućim bitkama je mesto gde on nagoveštava mogućnost “oružanih bitaka”, koje teško mo-

Svest o veličini, hrabrosti i ponosu srpske vojske na Kosovu pre šest vekova, koja je bila arhivirana u folkloru, književnosti i istoriografiji, izlazi na svetlost dana, postaje delatni faktor istorijskih zbivanja, pokretačka snaga političke akcije novog srpskog vođe

gu biti bitke u prenesenom smislu, tako da je s razlogom to mesto bilo shvaćeno i tumačeno kao poziv na osvetu i pretnja ratom (Pešić: 41-42):

“Šest vekova kasnije, danas, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene. Ali bez obzira kakve da su, ove bitke se ne mogu dobiti bez odlučnosti, hrabrosti i požrtvovanosti. Bez tih dobrih osobina koje su onda davno bile prisutne na Kosovu polju. Naša glavna bitka danas odnosi se na ostvarenje ekonomskog, političkog, kulturnog i uopšte društvenog prosperiteta.” (Milošević 2009: 255)

Sjetio se i socijalizma

Novostečena samosvest treba da ujedini Srbe i to dvostruko, tako da ih u Miloševićevom govoru nalazimo ne samo kao jedan sinhrono homogen narod, nego i kao narod sa vertikalnom povezanošću, dakle, kao nacionalnu zajednicu koja se ujedinila i u aktuelnom sastavu i kao zajednica potomaka i predaka, živih i mrtvih. I jedno i drugo, a pogotovo ovo drugo, ohrabrilo je Miloševića da se prijavi za audijenciju kod Miloša Obilića. Štaviše, reklo bi se da je on mislio da bi to mogao biti susret na ravnoj nozi, junaka s junakom, jer je novi srpski vođa značaj svog obračuna sa oponentima u Partiji, ukidanja autonomije pokrajina i uspostavljanja nacionalne homogenizacije u Srbiji 1989. godine toliko uveličao da te političke akcije u njegovom govoru izgledaju kao podvig ravan junačkom delu Muratovog ubice.

Jedno mesto u sećanjima Momira Bulatovića, predvodnika Miloševićevih pristalica u Crnoj Gori, na “antibirokratsku revoluciju” i gazimestanski miting svedoči o tome da je sasvim moguće da je Milošević sebe doživljavao kao

novog kosovskog junaka. Kad je Bulatović pokušao da ga nagovori da prihvati molbu šefa obezbeđenja i da na Gazimestanu govori iza neprobojnog stakla, Milošević mu je odgovorio: “E, moj Momo, nisam ja te sreće da me ubiju na Kosovu!” Bulatović u tome nije video obilježevsku pozu nego Miloševićevu tačnu procenu da bi njegovo ubistvo na tom za Srbe svetom mestu - čiji bi izvršilac, to se valjda podrazumevalo, bio Albanac - predstavljalo veliku šansu za pobjedu srpske stvari: “Jer zamisli da ubiju predsjednika Srbije na Kosovu, kad ima milion Srba” - objasnio je on, očigledno nesvestan morbidnosti i dvosmislenosti toga što izgovara - “to ne bi bilo baš dobro za Albance, ali bi bilo dobro za Srbe”. (Bulatović: 102)

Milošević je očigledno težio tome da njegov govor i kao tekst i kao performativan događaj, ne bude samo formalno odavanje počasti kosovskim junacima, da bi se zatim prešlo na aktuelne političke teme, tek spolja povezane s proslavom jubileja Kosovske bitke. Primetan je njegov trud da sebe i svoju politiku dublje veže za Kosovo, da joj udahne kosovsku dušu, odnosno da na scenu izvede imaginarnu Srbe ne samo privržene Kosovu nego i duhovno srasle s njim. On je to i rekao, kad je političkim promenama koje je sproveo pripisao metafizičku dimenziju, pohvalivši se da je tim promenama Srbija ujedinjena ne samo politički i nacionalno nego i kao spiritalni entitet, odnosno da je “povratila svoj državni, nacionalni i duhovni integritet”. (Milošević 2009: 253)

Međutim, njegov govor dozvoljava da se u osnovi ovog navodno iznova uspostavljenog duhovnog integriteta Srba, nađu različite vrednosti. Ima i takvih da se s razlogom može postaviti pitanje da li je predsednik Srbije, govoreći o ponovo zadobijenom duhovnom integritetu Srbije, u stvari pokušao da reafirmiše temelje komunističke civilne religije bratstva i jedinstva i da kosovski mit stavi u službu tog zadatka. Nije li on u tom trenutku pre svega bio lider srpskih komunisti i, uostalom, nisu li upravo komunisti još 1953. godine podigli spomenik kosovskim junacima ispred koga je on sada govorio, sigurno ne misleći da podizanjem tog spomenika slave neku vrednost, neko sećanje koje bi bilo u

neskladu sa komunističkim “vjeruju”? Ne treba izgubiti iz vida ni to da je mamutsku svečanost na Gazimestanu, kako svedoči Miroslav Šolević, jedan od Miloševićevih pristalica na Kosovu, organizovao CK Srbije? (Šolević: 147)

I zaista, govornik se potrudio da u sliku imaginarnih Srba ponikli od kosovskih junaka unese i malo komunističkih boja, tako da njihova iznova integrisana duhovnost ima i nešto od socijalističke svesti. Oni mogu s Miloševićem pred Miloša i zato što se, kao svesni članovi socijalističkog društva, junački opiru nacionalnim i verskim podelama, žive od svog rada, u republici koju su utemeljili radnička klasa i radni narod:

“Socijalizam kao progresivno i pravedno demokratsko društvo, pogotovo ne bi smelo da dopusti da se ljudi dele nacionalno i verski. Jedine razlike koje se u socijalizmu mogu dopustiti i treba dopustiti su između radnih i neradnih, između poštenih i nepoštenih. Zato su svi koji u Srbiji žive od svog rada, pošteno, poštujući druge ljude i druge narode - u svojoj Republici!” (Milošević 2009: 254)

I u ranijim prilikama on je “antibirokratsku revoluciju”, kojom je navodno vraćeno jedinstvo i dostojanstvo Srbiji, opisivao kao klasični obračun. Tako je na XVI sednici GK SK Beograda (april 1988.) rekao da je to “velika mobilizacija radničke klase i inteligencije i omladine” (Milošević 1989:203), a na Devetoj sednici CK SK Srbije da “sukob s birokratijom i administriranjem ima karakter klasnog sukoba” (Isto, 194). Kao što je primetio Dejan Jović, u Miloševićevoj sklonosti da postupa odlučno, beskompromisno i da stvari rešava uz upotrebu sile, oseća se uticaj Titovog nasleđa, koje Milošević redukuje na ono što je moglo biti svojstveno “mladom Titu”, revolucionarnom borcu i ratniku, kao što se i Miloševićev govor o “slozi” može smatrati verzijom titoističke naracije o bratstvu i jedinstvu, iz koje je nestalo bratstvo (Jović: 60-61). Drugim rečima, izlazeći pred Miloša, Milošević je uz njega mogao da ugleda i druga Tita, naravno ne onog koji s Ričardom Bartonom i Elizabetom Tejlor pije viski na Brionima, nego Tita partizanskog borca obilježevske sorte.

(Nastaviće se; knjiga *Rastanak identitetom: Oglеди o političkoj antropologiji* objavljena je u biblioteci XX vek iz Beograda)

Rastanak s identitetom (III)

Milošević: Srbija, to sam ja

U drugom od tri eseja iz knjige s podnaslovom *Ogledi o političkoj antropologiji*, koje objavljujemo, autor analizira čuveni govor Slobodana Miloševića 1989. godine na Gazimestanu. Ovo je drugi dio tog eseja

Piše: **Ivan Čolović**

Ima osnova i za pretpostavku da je novi srpski vođa, govoreći o duhovnom integritetu, htio da sugerise ideju da je Srbija pod njegovim rukovodstvom potvrdila svoju pripadnost univerzalističkoj evropskoj kulturi, koju je ispoljila i životima svojih boraca platila na Kosovu polju pre šest vekova, i metafizički se integrisala na toj osnovi, kao nacija nadahnuta evropskim duhom.

Tome u prilog mogao bi da ide podatak da je kao najava njegovog govora, pored državne himne, bio intoniran Betovenov posmrtni marš (Ast: 1999), što je komemoraciji kosovskih junaka dalo i izvesnu nadnacionalnu, takoreći univerzalnu dimenziju. Tu dimenziju imaju i neki delovi Miloševićevog govora, na primer, kad on stavlja do znanja da jedan od ključnih motiva kosovskog mita, motiv kobne nesloge među Srbima, može da zadobije šire značenje, tako da se može razumeti i kao parabola o neslozi među narodima sveta, koja koči let čovečanstva prema zvezdama.

Branili sebe i Evropu

U tim delovima njegovog govora junaci kosovskog mita nastupaju kao protagonisti jedne opštečovečanske drame i o njima se govori uopšteno kao o "ljudima", čija je sudbina u srednjem veku zavisila od međusobne sloge, kao što zavisila i danas kad su krenuli u osvajanje drugih planeta:

"U vreme kad se odigrala ova znamenita istorijska bitka na Kosovu, ljudi su bili zagledani u zvezde čekajući od njih pomoć. Danas, šest vekova kasnije, ponovo su zagledani u zvezde, čekaju-

O autoru

Ivan Čolović (1938., Beograd), etnolog i izdavač (Biblioteka XX vek). Najpoznatije knjige: *Divlja književnost* (1985.), *Bordel ratnika* (1993; prevodi na njemački 1994. i francuski 2005. i 2009), *Politika simbola* (1997; prevodi na engleski 2002. i poljski 2002.), *Etno* (2006.; prevod na poljski 2007.) i *Balkan - teror kulture* (2008; prevodi na poljski 2006, engleski 2011, njemački 2011. i makedonski 2012).

Dobio Herderovu nagradu (2000), Orden viteza Legije časti (2001), nagradu Beogradskog centra za ljudska prava "Konstantin Obradović" (2006), nagradu Vitez poziva (2010), zvanje počasnog doktora Varšavskog univerziteta (2010) i medalju "Konstantin Jireček" (2012).

ći da ih osvoje. Prvi put su mogli da dopuste sebi razjedinjenost, mržnju, izdaju jer su živeli u manjim, međusobno slabo povezanim svetovima. Danas kao stanovnici planete, razjedinjeni, ne mogu osvojiti ni svoju planetu, a kamoli druge planete, ukoliko ne budu međusobno složni i solidarni. Zato možda nigde na tlu naše domovine nemaju toliko smisla reči posvećene slozi, solidarnosti i saradnji među ljudima koliko imaju ovde, na Kosovu Polju, koje je simbol nesloge i izdaje". (Milošević 2009: 255).

Kad se kosovski mit ovako prepriča, kao epizoda serije "Zvezdane staze", onda san da će se jednog dana Srbi složiti - koji Milošević pretvara u realnost - ne znači samo maštanje o njihovom ujedinjenju radi snažnijeg otpora neprijatelju od onog koji su nesložni pružili Turcima na Kosovu, nego ga treba razumeti i kao želju srpskog naroda da se suzbijanjem netrpeljivosti i sukoba u svojim redovima otvori prema horizontu opštečovečanske ljubavi i mira, i prema zvezdama.

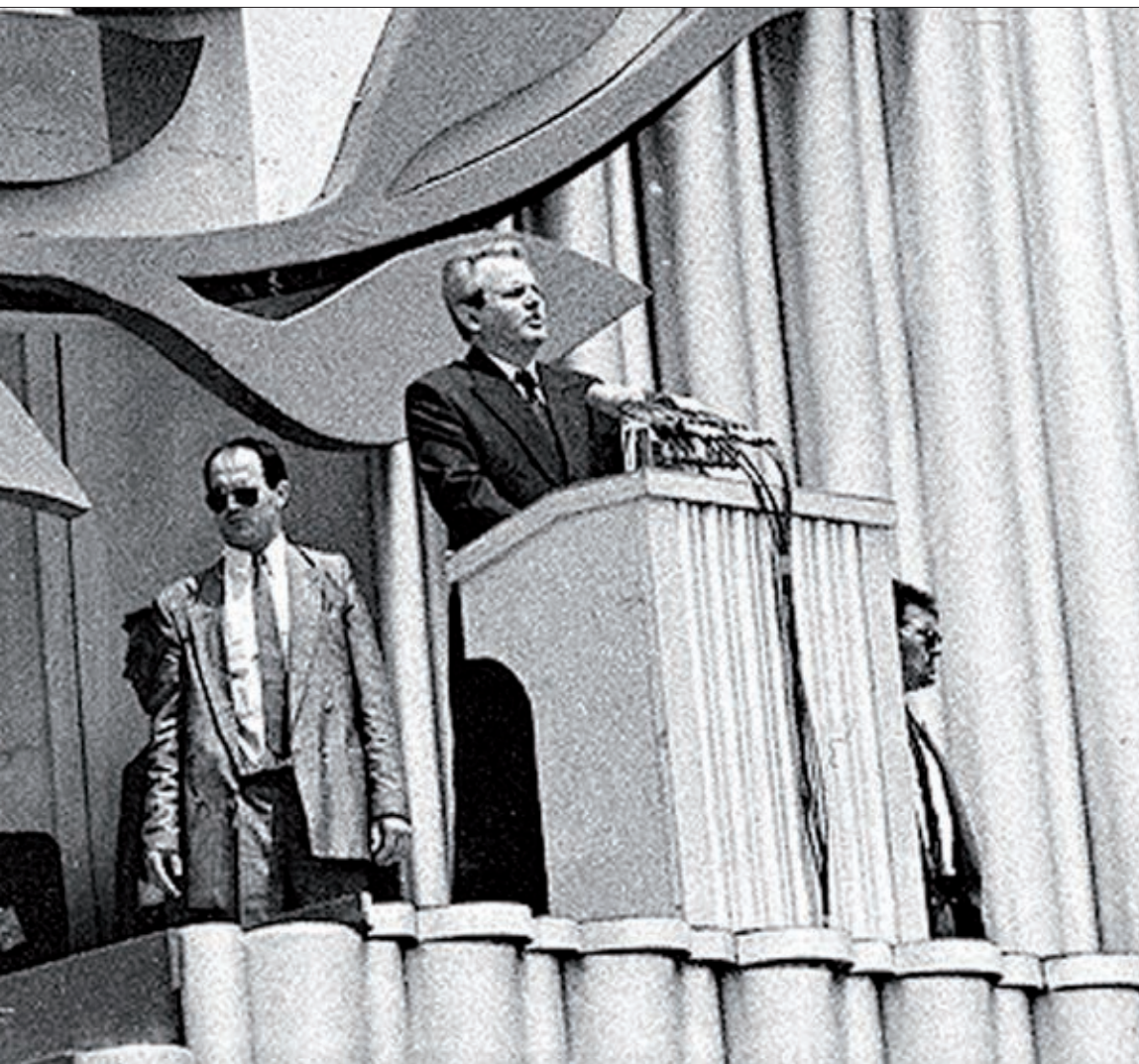
Kao najava njegovog govora, pored državne himne, bio je intoniran Betovenov posmrtni marš, što je komemoraciji kosovskih junaka dalo i izvesnu nadnacionalnu, takoreći univerzalnu dimenziju

Još direktnije se u Miloševićevom govoru iz kosovskog mita izvodi zaključak o evropskim vrednostima u biću srpskog naroda, kad on obrađuje jedan od najčešće korišćenih toposa tog mita, koji se pojavljuje u političkoj mitologiji i drugih balkanskih naroda, gde se pripoveda da je bitka na Kosovu polju 1389. godine bila odbrana Evrope od turske invazije, a da je Srbija tada bila njen odbrambeni bedem, njen antemurale:

"Pre šest vekova Srbija je ovde, na Kosovu polju, junački branila sebe. Ali je branila i Evropu. Ona se tada nalazila na njenom bedemu koji je štiti evropsku kulturu, religiju, evropsko društvo u celini. Zato danas izgleda ne samo nepravedno već i neistorijski i sasvim apsurdno razgovarati o pripadnosti Srbije Evropi. Ona je u njoj neprekidno, danas kao i pre. Razume se, na svoj način. Ali takav koji je u istorijskom smislu nije nikad lišio dostojanstva". (Isto: 256)

Braneći Evropu Srbija nije branila nešto njoj strano, samo zato što se našla između nje i Turaka, nego se žrtvovala kao deo Evro-

čuti i crkvene pesme u izvođenju jednog hora sveštenika". (Ast: 1999)

Lazar i Miloš

Od nekoga koji se narodu obraća sa "drugarice i drugovi" nije se ipak moglo očekivati da se krsti i zaziva boga, tako da su prisutni episkopi morali da se zadovolje samim pominjanjem duhovnog integriteta i religije, kao jedne od evropskih vrednosti za koje se Srbija na Kosovu pre šest vekova borila. Ostaje, međutim, pitanje da li je Milošević mogao da svoj savez sa Crkvom potvrdi i na uverljiviji način, na primer tako što će se pokloniti moštima svetog kneza Lazara, koje su ga tog dana čekale u crkvi Svetog Nikole u Prištini. One su godinu dana putovale da bi se juna 1989. godine našle na Kosovu, da bi SPC uvećao Miloševićevu proslavu kosovskog jubileja, stavljajući mu tako na raspolaganje izuzetno važan deo svog arsenala svetinja.

Međutim, umesto da izađe pred svetog kneza Lazara - čiji kult Pravoslavna crkva od samog početka, od vremena patrijarha Danila III, eksploatiše kao svoj monopol - novi vođa Srbije odlučio se za izlazak pred junaka Miloša, koga Crkva nije tako tesno vezala za sebe, pa se njegov kult dobrim delom neguje nezavisno od nje. Time je on razočarao čuvare Lazarevih mošti, koji su shvatili da je nerealno njihovo očekivanje da će im Milošević dati važnije mesto u izgradnji nove "antibirokratske" Srbije, navodno vraćene njenim kosovskim korenima. Videli su da on ne namerava da SPC-u i njegovim episkopima prepusti brigu o fabrikaciji i servisiranju duhovnog integriteta Srba, ostavljajući ih da mu slu-

že kao korisni ali ne i neophodni saradnici u tom poslu.

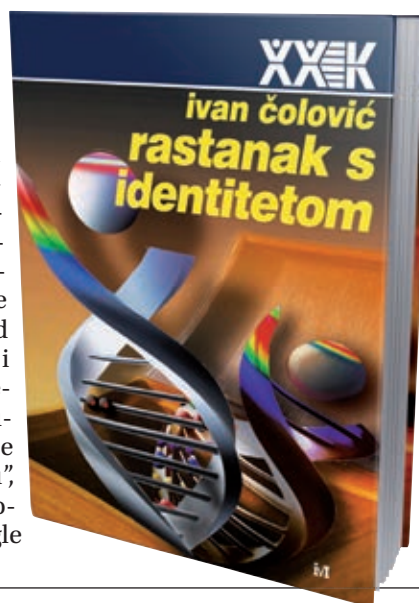
U godinama koje su usledile, kad su se oružane bitke iz Miloševićevog govora preselile na teren, u Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu, a nešto kasnije i na Kosovo, episkopi SPC-a su razvrgli savez sa Miloševićem i okrenuli se prema Radovanu Karadžiću i njegovoj tvorevini pod imenom Republika Srpska, gde su dobili mnogo veći komad vlasti, odnosno važniju ulogu u kreiranju duhovnosti tamošnjeg imaginarnog Srbina. (Bursać: 2011)

U stvari sukob Miloševića i njegovih pristalica sa SPC-om

pe koji je na sebe primio silinu turskog udara, za vrednosti koje su bile i ostale do danas srpske. I Milošević će pokazati da se ljuti kad se poteže glupo i uvredljivo pitanje evropskog identiteta Srbije. Ali, on će se naljutiti i ako neko misli da Srbija pripada Evropi potpuno i bezuslovno, nedostojanstveno, kao nekakav prišipe-tlja. To u njegovu verziju toposa o Srbiji kao predziđu Evrope podignutom još pre šest vekova na Kosovu i o evropskom identitetu srpskog naroda potvrđenom u ta davna vremena, unosi izvesnu ambivalentnost. Naime, postavlja se pitanje da li je evropejstvo imaginarnih Srba poteklih iz krvi kosovskih junaka autentično, ako se insistira na tome da Srbija ima neki specifičan, "svoj način" da pripada Evropi i - što izaziva još veću sumnju da su Miloševićevi Srbi zaista ukorenjeni u evropskom duhu - ako se tvrdi da uključenost u Evropu nosi sa sobom rizik gubitka nacionalnog dostojanstva.

A možda duhovnost o kojoj je reč u Miloševićevom govoru i

nije ništa drugo do hrišćanska, pravoslavna spiritualnost. U vreme kad je došao na Gazimestan Milošević je bio u vrlo dobrim odnosima sa SPC-om. Nekoliko dana pre gazimestanske komemoracije (25. juna 1989.) važni ljudi iz vrha njegove stranke učestvovali su u verskom obredu kojim je obeleženo postavljanje kupole na crkvi Svetog Save u Beogradu. Zato nije bilo nikakvog iznenađenja u tome što je delegacija SPC-a poslata na Gazimestan da sluša Miloševića bila u vrlo jakom sastavu, što su tu bili i patrijarh German i svi najvažniji episkopi. Takođe, nije bilo ničeg neobičnog ni u tome što su među zastavama koje su se vijorile na tribini sa koje je Milošević govorio, pored državnih i partijskih, bile i crkvene zastave, što je među transparentima u publici bio i jedan na kome je pisalo "Bog čuva Srbiju", kao ni to što su se pre i posle njegovog govora mogle

nije bio stvar principa, stvar ideja, stvar dogme. Nisu se tu borili pravoslavci protiv komunista, nego je to bio obračun, s jedne strane, crkvene i, s druge strane, političke i kulturne elite u borbi za pozicije u okviru oživljenog srpskog nacionalizma, kome su se i jedini i drugi priklonili. A u Srbiji tog vremena nacionalizam je bio oživljen kao lokalna verzija one laičke vere koja je, kako kaže italijanski historičar Emilio Dentile, "u drugoj polovini XIX i u sledećem veku bila najraširenija, sa svojom sposobnošću da se kombinuje s najrazličitijim ideologijama, institucijama i režimima, sve ih podređujući primatu sakralizovane nacije kao vrhovnog entiteta". (Dentile: 88)

Zato kad Milošević pominje duhovni integritet Srbije, koji je s njim na čelu ona navodno ponovo stekla - onda on, po svemu sudeći, misli na ono što se odavno, od vremena romantizma, zove "duh naroda" ili "nacionalni duh". Jedino tom duhovnom biću on pripisuje integracijski kapacitet dovoljno veliki da može u sebe da primi i izmiri sve druge spiritualne esencije, radničko-klasnu, evropskocivilizacijsku i pravoslavno-hrišćansku, koje se daju naći u metafizičkom načelu koje pokreće imaginarne Srbe ponikle iz kosovskog mita. Tom nacionalnom duhu, kao duhu svih duhova, ako se tako može reći, klanjali su se u to vreme i mnogi važni velikodostojnici SPC-a, dajući mu prednost nad hrišćanskim Duhom Svetim, stavljajući mu na raspolaganje svoje svetinje, učes-

tvujući tako u transferu sakralnosti iz srpske pravoslavne crkve u crkvu srpskog nacionalizma. Upravo su oni, zajedno sa nacionalistima u srpskoj kulturnoj eliti, u godinama koje su prethodile "antibirokratskoj revoluciji", pustili iz boce Duha svetog srpske nacije, tako da su ga Milošević i njegovi revolucionari već našli kao dobro etablirano duhovno biće i prihvatili kao metafizičku osnovu svoje politike identiteta, odnosno uspeli da se nametnu kao njegovi legitimni predstavnici, a sam Milošević da se predstavi kao vođa koji duh srpskog naroda najbolje otelovljuje i zastupa. O tome svedoči i Momir Bulatović, kad kaže: "Milošević je bio čovjek koga su ljudi tada apsolutno obožavali. To je bio čovjek koji je apsolutno znao da bude u skladu sa probuđenim duhom srpskog naroda." (Bulatović: 100)

Njegov gazimestanski govor, ne samo kao izgovoreni tekst nego i kao komunikacijski događaj - zajedno sa parolama na transparentima, skandiranjem i pevanjem publike, pri čemu se najviše skandiralo Miloševiću ("Slobo, Slobo"), a pevala pesma "Ko to kaže, vrto laže, Srbija je mala", kao neka vrsta neslužbene himne - može se posmatrati kao versko-politički ritual, kao nacionalistička liturgija. Kad se Miloševićev govor posmatra tako, postaje razumljivo zašto on može da kaže da je za njega razlikovanje fakata i fikcije u historiografiji i folkloru o Kosovskoj bici nešto nevažno, nebitno i da nastavi da o njoj govori bez oklevanja:

U godinama koje su usledile, kad su se oružane bitke iz Miloševićevog govora preselile na teren, u Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu, a nešto kasnije i na Kosovo, episkopi SPC-a su razvrgli savez sa Miloševićem i okrenuli se prema Radovanu Karadžiću i njegovoj tvorevini

SPC je u Karadžiću
brzo sebi našao
pravog sljedbenika

"Danas je teško reći šta je u Kosovskoj bici istorijska istina, a šta legenda. Danas to više nije ni važno. Narod je pamtio i zaboravljao pritisnut bolom i ispunjen nadom. Kao uostalom i svaki narod na svetu. Stideo se izdajstva, veličao junaštvo. Zato je danas teško reći da li je Kosovska bitka poraz ili pobjeda Srpskog naroda, da li smo zahvaljujući njoj pali u ropstvo ili smo zahvaljujući njoj u tom ropstvu preživeli. Odgovore na ta pitanja tražiće nauka i narod neprestano. Ono što je izvesno, kroz sve ove vekove iza nas, je da nas je na Kosovu pre 600 godina zadesila nesloga" (Milošević 2009:18)

Dobro spremljen režiser

Za Miloševića kao izvođača jednog političko-verskog rituala - a takav, kao što je poznato, ne drži govor nego činodejstvuje - nemaju nekog većeg značaja ni ambivalentnosti u portretu Srba koje otkriva čitanje njegovog govora. Nije se on trudio da napravi koherentnu sintezu različitih vrednosti koje je kod njih našao (socijalističke, hrišćanske, opšteljudske, evropske), niti da te vrednosti redukuje na jednu, na probuđenu nacionalnu svest. Umesto toga, umesto da opisuje i argumentima dokazuje novo jedinstvo Srba, on se trudio da to jedinstvo inscenira, da ga realizuje kao političko-verski performans, zapravo kao jedan mističan događaj. Kosovska bitka bila je tog dana samo prividno tema njegovog govora, jer je u stvari sam govor ponuđen kao bitka, odnosno kao nastavak Kosovske bitke. Prisutni Srbi nisu bili okupljeni da bi bili obični slušaoci govora o kosovskim junacima, nego su bili pozvani da sami budu ti junaci, da se sa njima identifikuju. To je bilo u skladu sa Miloševićevim shvatanjem politike, koje je on sažeto izrazio oktobra 1988. godine, u odgovoru vojvođanskim rukovodiocima, koji su, videći da su im pozicije ugrožene, predložili da se sa njim sastanu i razgovaraju: "Na dnevnom redu nije diskusija, na dnevnom redu je istorija". Ni o Kosovskoj bici nećemo da raspravljamo, nego ćemo da je bijemo.

To što je ovaj govor pun birokratskih fraza i skoro bez retoričkih ukrasa, ne treba da nas spreči da primetimo da se tu efektno menjaju dva plana pripovedanja. Kosovski junaci i sam srpski narod od

Milošević je sebi proizveo sljedbenike, pa je mogao sebe poistovjetiti sa Srbijom

pre šest vekova najpre se slikaju spolja, kao "oni", da bi odmah zatim, najčešće u istoj rečenici, oni postali "mi", a tekst dobio formu kolektivne autobiografije. Takvo, retoričko poistovećivanje živih i mrtvih jedna je od najstarijih tehnika kojima se stvara iluzija iskoračka iz linearnog vremena, u hrišćanskoj liturgiji koristi se da bi se postiglo mistično jedinstvo crkve, a služba koja je posebno na to usmerena naziva se molitvom anafore. "Tokom molitve anafore", objašnjava jedan pravoslavni teolog, "vreme se otkriva u svojoj punoći u kojoj su sve ličnosti iz prošlosti (proroci, proroci, apostoli, mučenici...) sabrane sa sadašnjim (vernim narodom koji učestvuje na službi) kroz Duha Svetog koji dolazi iz Eschatona". (Subotić: 2005)

Tako i ovde - u ovoj liturgiji koju služi Milošević u ulozi sveštenika jedne sekularne religije čiji je bog srpska nacija - vidimo nastojanje da se vreme otvori toliko da živi članovi crkve koju bi ovde trebalo da čini srpski narod, zajedno s drugim vernicima iste "crkve" iz daleke prošlosti, mogu da se uključe u Kosovsku bitku. Ključ čudnog i spasonosnog jedinstva, koje Milošević tvrdi da je doneo Srbima, jeste u mogućnosti da oni budu "na mi" sa junačkim kosovskim precima. Zato on naizgled spontano govori o "nama" na Kosovu 1389. godine, kad smo mi "bili vojska velika, hrabra i ponosita", kad "nas je zadesila nesloga", kad smo "pali u ropstvo", zatim ga "preživeli", kao što smo, zahvaljujući Miloševiću, dočekali dan kad smo "opet u bitkama i pred bitkama", to jest tamo gde smo uvek kad znamo ko smo. Or-

ganizatori gazimestanske proslave su se potrudili da pokažu da to transistorijsko nacionalno "mi" nije samo figura u Miloševićevom govoru, nego da ga navodno prihvata i narod koji ga sluša. Tako se ono našlo bar na jednom transparentu u publici, koji je TV kamera pokazala i zumirala u trenutku kad je Milošević podsetio da je Srbija na Kosovu branila Evropu. Tu je pisalo "Evropo seti se i nas, na Kosovu branismo i vas". Nema sumnje da je reditelj TV prenosa unapred dobio tekst Miloševićevog govora, da bi mogao da na ovaj način pokaže podudarnost glasa vođe sa glasom naroda, a nije isključeno ni to da su tekst govora imali prilike da pročitaju i partijski aktivisti koji su snabdevali publiku parolama i transparentima i uzvikivali slogane.

Dakle, Miloševići imaginarni Srbi - onako kako su se pojavili u njegovom gazimestanskom govoru, gde su od slušalaca govora postali njegovi junaci ili, tačnije od posmatrača jednog događaja njegovi učesnici - činili su neku vrstu sekularne, nacionalno-političke crkve. U "antibirokratskoj revoluciji", koja je nekoliko meseci pre svečanosti na Gazimestanu okončana pobedom njegovih pristalica, Milošević je već postao neprikosnoveni vođa srpskih nacionalista, čovek koga su "obožavali", kako je rekao Momir Bulatović, tako da je na Gazimestanu "dočekan srdačno, pa i frenetično", kako se izrazio novinar koji je za TV Beograd prenosio ovu svečanost.

To je razumljivo, ako se ima u vidu da je ove imaginarne Srbe on stvorio, doduše od elemenata ko-

ji su drugi tih godina bili već sakupili, ali koji su čekali njega da ih sklopi, da ih poveže ili - rečeno malo slikovitije - da ih pljune i zalapi i onda izvede na ulicu. Oni su se "dogodili" zahvaljujući njemu. Ali, uz to, on je i samog sebe uobličio kao oličenje, kao model imaginarnog Srbina. Narod se "dogodio" preko njega i u njemu. Jer i za njegov odnos prema likovima Srba koje je proizveo važi ono što je Burdije našao u osnovi "alhemije predstavljanja":

"Misterija performativne magije se tako ogleda u misteriji ministranta, to jest u alhemiji predstavljanja (u raznim značenjima tog termina) kojom predstavnik čini grupu koja ga je učinila predstavnikom... on personifikuje fiktivnu ličnost, koju stvara otržući pojedinca iz situacije u kojoj čine samo prost skup, i omogućava joj da se ponaša i govori 'kao jedan čovek'. Zauzvrat, on dobija pravo da govori i deluje u ime grupe, kao da je on sam grupa koju otelovljuje, pa se on identifikuje sa svojom funkcijom kojoj je posvećen 'telom i dušom', dajući tako biološko telo stvorenom društvenom telu. Status est magistratus, država, to sam ja". (Bourdieu: 101)

Tako je i Milošević 1989. godine na Gazimestanu mogao da kaže: "Srbija, to sam ja". Nije to rekao, ali se njegov gazimestanski govor može rezimirati tim rečima. Imaginarni Srbi s kosovskom dušom, koje je on tu liturgijski zazivao, istovremeno su bili i njegova kreacija i on sam.

(Nastaviće se; knjiga Rastanak s identitetom: Ogledi o političkoj antropologiji objavljena je u biblioteci XX vek iz Beograda)

Kad se kosovski mit ovako prepriča, kao epizoda serije "Zvezdane staze", onda san da će se jednog dana Srbi složiti - koji Milošević pretvara u realnost - ne znači samo maštanje o njihovom ujedinjenju radi snažnijeg otpora neprijatelju od onog koji su nesložni pružili Turcima na Kosovu

Rastanak s identitetom (IV)

A čiji je Konstantin?

Esej *Slavili smo tuđeg cara* - O jednom primeru identitetske panike treći je iz knjige o glada o političkoj antropologiji, kojim Dani završavaju ovaj feljton. U ovom nastavku autor analizira značenje riječi Dušana Kovačevića izrečenih na Vukovom saboru 2013. godine

Piše: **Ivan Čolović**

U savremenoj Srbiji politički pozivi na okupljanje oko nacionalnog identiteta, oko "onoga što smo" po pravilu imaju nešto alarmantno, kao da im je cilj da se izazove panika zbog navodne ugroženosti duhovnih temelja nacionalne egzistencije, te da se tako briga o identitetu predstavi kao prioritetan politički zadatak, a svi drugi politički, ekonomski i socijalni problemi kao nešto u čemu je nepristojno govoriti u trenutku - koji u stvari traje već skoro trideset godina - kad se pred naš identitet postavlja hamletovsko pitanje biti il' ne biti. Strahom od gubitka identiteta opravdava se i oklevanje i sporost u ekonomskim, administrativnim, pravosudnim i drugim reformama koje su uslov za priključenje Evropskoj uniji, jer te reforme dovode u pitanje interese mnogih u vrhovima vlasti ili bliske njoj koji dobro žive podalje od Evrope, zahvaljujući slabim zakonima i jakoj korupciji.

Andrić, Tesla i sve ostalo

Od kraja 1980-ih do danas naslušali smo se upozorenja i lamentacija o tome da nam susedi tobože otimaju naš rođeni identitet, da nam uzimaju i prisvajaju mitske junake i manastire, da nam krađu jezik i gusle, preotimaju velike stvaraoce u umetnosti i nauci, Andrića i Teslu, sve ono što sami nisu bili sposobni da stvore, pa sad od nas

krađu i prisvajaju, a to rade samo zato što mi nismo budni i ne čuvamo naše blago. Na drugoj strani, upozoreni smo da današnji gospodari sveta navodno jedva čekaju da mi ostanemo bez oslonca u "onome što smo", da bi nas lakše pretvorili u bezličnu ljudsku plazmu, to jest u poslušne sluge novog globalnog carstva. Ali nađu se i umirujuće i ohrabrujuće reči, uveravanja da ta "bezočna otimačina" ne prolazi kod svih Srba, da ih ima koji to vide, koji se bune, koji alarmiraju, koji viču "držite lopova"! To su političke vođe Srba, a često i neoficijelni i samoproglašeni čuvari nacionalnog identiteta, mnogi od njih iz redova književnika, jer jezik i književnost, te folklor i mitologija, navodno čine onaj duhovni prostor u kome se ukorenjuje naš nacionalni identitet, i zbog čega su tako često na udaru kradljivaca. A ko će bolje od pisaca čuvati blago identiteta skriveno u našoj nacionalnoj književnosti.

Panična vika na kradljivce identiteta smenjuje se s optužbama zbog nebudnosti onih koji bi trebalo da ga čuvaju. Dobar primer ovog drugog našao sam u govoru koji je na Vukovom saboru u Tršiću 2013. godine održao poznati srpski dramski pisac Dušan Kovačević, a prenele novine. Moju pažnju privukla je ova rečenica: "Slavili smo tuđeg cara ove godine umesto vladike srpske poezije". Njome je govornik napravio aluziju na državni program obeležavanja u Srbiji

Kovačević u Tršiću:

Zašto je birao jaku riječ "tuđi"

Ovo su do jučer bili veliki Srbi:
Konstantin, Vuk, Milošević

Komunikacija koja se uspostavlja ovim "slavili smo" je ritualna autokomunikacija i u jednom širem smislu, utoliko što su ovaj govor prenele novine i drugi javni mediji, pa je tako auditorijum onih koji su pozvani da se uključe u komunikaciju u kojoj se srpsko nacionalno "mi" obraća samom sebi mnogo veći od onog u Tršiću

1700. godina od *Milanskog edikta*, akta kojim je rimski car Konstantin, inače rođen u blizini današnjeg Niša, dozvolio ispovedanje hrišćanstva na teritoriji svog carstva i, s druge strane, na odsustvo većeg truda da se u Srbiji obeleži 200. godina od rođenja crnogorskog vladike i pesnika Petra II Petrovića Njegoša. Pomislio sam da bi analiza ove rečenice mogla da pokaže kako funkcioniše panični identitetski diskurs, pogotovo što se u njoj na opasnost ne ukazuje udaranjem u bučna retorička zvana, nego u formi mirnog, takoreći staloznog upozorenja. Takvo upozorenje ne ide na srpske živce, nego dira srpsku savest, budi je ne vičući na nju, nego posramljujući je.

Idemo redom. "Slavili smo". Ko to? Koje "mi" ovde slavi? Kontekst pokazuje da je reč o nacionalnom "mi", o Srbima, a ne o nekom užem kolektivu, na primer o Udruženju književnika ili o Krunskom savetu ili o Akademiji nauka, kolektivima čiji je ovaj pisac član. Kome se ovo nacionalno "mi" obraća? Nesumnjivo, ono se obraća samom sebi, a komunikacija koja se ovde uspostavlja je ritualna autokomunikacija. Ona je i u pravom, etnografskom smislu ritualna, jer je uspostavljena u formatu ritualnog obraćanja govornika publici okupljenoj ispred Vukove rodne kuće u Tršiću, u sklopu

redovnog godišnjeg okupljanja Srba radi odavanja počasti jednom od očeva srpske nacije. To okupljanje se sasvim u skladu sa njegovom nacionalno-ritualnom funkcijom zove sabor, *Vukov sabor*.

Međutim, komunikacija koja se uspostavlja ovim "slavili smo" je ritualna autokomunikacija i u jednom širem smislu, utoliko što su ovaj govor prenele novine i drugi javni mediji, pa je tako auditorijum onih koji su pozvani da se uključe u komunikaciju u kojoj se srpsko nacionalno "mi" obraća samom sebi mnogo veći od onog u Tršiću. Njega čini ona apstraktna politička zajednica koja postoji samo kao slika u glavama njenih pripadnika, samo kao "zamišljena politička zajednica", kako je nacija opisana u klasičnoj studiji Benedikta Andersona *Nacija: zamišljena zajednica*. U stvari, obraćajući se publici prisutnoj u Tršiću ovim "slavili smo", naš govornik, tako reći preko njenih leđa, uspostavlja kontakt i opšti s najširim nacionalnim auditorijumom. A to znači da je kritika koja je ovde izrečena zbog toga što se u Srbiji slavi rimski car umesto najvećeg srpskog pesnika zapravo samokritika. Kovačevićeve reči bile su glas književnika u ulozi neoficijelnog organa nacionalne unutrašnje kontrole, u funkciji uzbunjivača nacionalne savesti.

Pozvani u paranoju

Da vidimo sad šta nam govori izraz "tuđeg cara". Ovde je odnos između Konstantina i Srba, naroda koji u Konstantinovo vreme nije postojao - bar ne u njegovom rodnom kraju - predstavljen pomoću jedne od temeljnih opozicija identitetskog diskursa, pomoću opozicije naše / tuđe. Nije se Kovačević mnogo obazirao na njemu sigurno poznatu činjenicu da Konstantin, posle nestanka Rimljana, nema nikoga kome bi bio domaći car i da mu samim tim od tog doba nedostaju i oni koji bi ga mogli smatrati tuđim. Takođe, nije ga u ovom distanciranju od Konstantina kao tuđina sputala ni činjenica da Srpska pravoslavna crkva Konstantina i njegovu majku caricu Jelenu slavi kao svetitelje, da

Od kraja 1980-ih do danas naslušali smo se upozorenja i lamentacija o tome da nam susedi tobože otimaju naš rođeni identitet, da nam uzimaju i prisvajaju mitske junake i manastire, da nam krađu jezik i gusle, preotimaju velike stvaraoce u umetnosti i nauci, Andrića i Teslu, sve ono što sami nisu bili sposobni da stvore

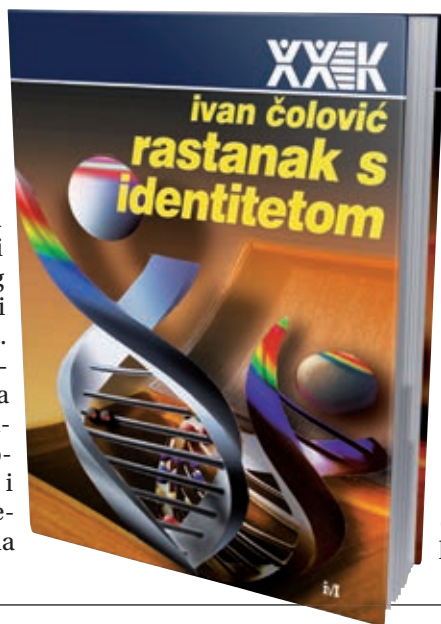
im je posvetila nekoliko hramova, od kojih jedan u Beogradu, da je u njenom kalendaru 3. jun obeležen kao njihova slava. Da se zainteresovao za to koliko je i od kada ovaj rimski imperator popularan u Srbiji, i to ne samo u SPC, saznao bi i to da jedan fudbalski klub u Nišu, osnovan 1932. godine, nosi njegovo ime: FK "Car Konstantin". Ali on se nije držao činjenica, nego identitetske retorike, u kojoj se sve, pa tako i carevi, svrstavaju u samo dve moguće kategorije: naše i tuđe. Prema tome, ako već nije srpski car, za Konstantina ne može biti drugog mesta sem među tuđinima.

S pridevom "tuđi" ulazimo, odnosno pozvani smo da uđemo, u paranoju koju stvara panika podignuta zbog navodne ugroženosti nacionalnog identiteta, nacionalna identitetska panika. Ne kaže naš govornik "rimskog cara" ili "stranog cara", nego koristi pridev "tuđi", koji nosi

mного jači emotivni naboj, posebno u kontekstu govora o identitetu, jer on sugerise da je reč o nečem odbojnom, neshvatljivom i u stvari pretećem, što se oseća u rečima "tuđinac" i "tuđina". Nazvan tuđim carem Konstantin je ovde postao preteća figura Aliena.

"Umesto". Ovo "umesto" je ovde možda najvažnija reč, ključ za razumevanje poente ove rečenice. Predlog "umesto" pokazuje da "glavni" problem na koji govornik upozorava naciju nije u tome što ne priliči ponosnim Srbima da slave nekog tuđeg cara. Glavni problem je u tome što oni, neprilično slaveći jednog belosvetkog imperatora, istovremeno odguruju od sebe i zanemaruju svoje ljude i svoje istorijske datume, ono čemu bi pre svega trebalo da se posvete. Srbi ne slave tuđeg cara Konstantina uporedo sa Njegošem, nezavisno od Njegoša, nego "umesto" njega, slave jednog tuđinca umesto svog velikana Njegoša.

Konstantin je istisnuo Njegoša, jer - to je opšte mesto naci-

onalističkog diskursa - mi Srbi udvorički i snishodljivo uvek više cenimo tuđe nego svoje, uvek strano umesto domaćeg, uvek rok umesto folka, uvek latinicu umesto ćirilice, uvek engleski umesto srpskog, uvek Evropu umesto Kosova, uvek "umjesto" umesto "umesto". I, naravno, ko u takvom zanemarivanju nacionalnih vrednosti strada? Zna se, strada ono što smo, strada naš nacionalni identitet. A ko od naše nebrige o sopstvenom identitetu profitira. Zna se, to su naši neprijatelji u susedstvu ili drugde u svetu, mada se ne smeju zaboraviti ni domaći izdajnici koji prodaju veru za večeru.

Samoubilačka nebriga

Treba na kraju da nešto kažem o izrazu "Vladika srpske poezije". Primećujem da se ovde javlja nesimetrična opozicija, jer se Konstantinu kao vladaru jednog "tuđeg" zemaljskog carstva, ne suprotstavlja Njegoš kao "naš" zemaljski vladar, nego Njegoš kao starešina jedne "naše" duhovne zajednice.

Pri tom, ta zajednica nije zajednica pravoslavnih vernika u Crnoj Gori, na čijem čelu je vladika Njegoš zaista bio, nego je to duhovno-nacionalna zajednica koju čini srpska poezija. On je ovde sačuvali visoki sveštenečki čin vladike, ali mu je na pastirsku upravu data nova pastva, nova crkva, koju čine poklonici srpske poezije.

Naravno, time Njegoš nije odvojen od politike i crkve da bi bio slavljen samo kao pesnik, nego ga njegova titula vladike srpskog pesništva postavlja u poziciju ovlašćenog čuvara nacionalnog bića, nacionalne duhovnosti, koga i država i crkva imaju da slušaju. Imati čin vladike nacionalne poezije znači biti iznad svake zemaljske vlasti, pa tako i one koju je imao rimski car Konstantin. I znači biti i iznad svake vere, iznad svake religije u užem smislu, pa tako i one čiji se bog navodno javio ovom istom Konstantinu. To što je ovaj car priznao hrišćanstvo, pa mu i sam pristupio, neće njegov podređeni položaj u odnosu na Njegoša bitno prome-

O autoru

Ivan Čolović (1938, Beograd), etnolog i izdavač (Biblioteka XX vek). Najpoznatije knjige: *Divlja književnost* (1985), *Bordel ratnika* (1993, prevodi na njemački 1994. i francuski 2005. i

2009), *Politika simbola* (1997, prevodi na engleski 2002. i poljski 2002), *Etno* (2006, prevod na poljski 2007) i *Balkan - teror kulture* (2008, prevodi na poljski 2006, engleski 2011, njemački 2011. i makedonski 2012).

Dobio Herderovu nagradu (2000), Orden viteza Legije časti (2001), nagradu Beogradskog centra za ljudska prava "Konstantin Obradović" (2006), nagradu Vitez poziva (2010), zvanje počasnog doktora Varšavskog univerziteta (2010) i medalju "Konstantin Jireček" (2012).

A šta je Njegoš Vuku zaista bio?

niti. Pa čak i da je bio pesnik, ne bi se Konstantin uzdigao do visina na kojima se nalazi vladika srpske poezije, jer njegova poezija ne bi mogla biti prožeta nacionalnim duhom, budući da takav nije prebivao među građanima Rima.

Dakle, zanemariti Njegoša, slaviti umesto njega tuđeg cara, znači potpunu neodgovornost ne samo prema srpskoj poeziji, nego prema opstanku nacije koja navodno u toj poeziji ima najdublje korene. A takva nebriga, takvo samonegiranje, zaslužuje osudu. To je mnogo gore od pokušaja strana- ca, naših suseda i drugih tuđina, da nam ospore, negiraju pa čak i ukradu naš identitet. Jer oni mogu da nam rade takve stvari samo zato što im naša samoubilačka nebriga to dozvoljava.

Treba li uopšte reći da konstantno širenje panike da je identitet nacije ugrožen povlači za sobom ako ne strah od suseda i pripadnika drugih nacija, ono svaka- ko dobru meru opreza, uzdržanosti. Upozoravati da se ne vodi dužna briga o nacionalnom identitetu, da se on ostavlja bez zaštite, bez straže, i da se prihvata tuđe umesto našeg, to je danas u Srbiji - a verovatno i na drugim mestima - patriot- ski zadatak *par excellence*. Ako tražimo korene i moguće plodove netrpeljivosti u ideologiji, ideolo- gija nacionalizma i nacionalnog identiteta je sigurno jedna od njih, a širenje nacionalne identitetske panike jedan od modusa u kojima se ta ideologija odelovljuje.

(Kraj; knjiga *Rastanak s identitetom: Ogledi o političkoj antropologiji* objavljena je u biblioteci XX vek iz Beograda)

Treba li uopšte reći da konstantno širenje panike da je identitet nacije ugrožen povlači za sobom ako ne strah od suseda i pripadnika drugih nacija, ono svakako dobru meru opreza, uzdržanosti